

**Słownik ortograficzny** – zawiera hasła (wyrazy) używane w języku polskim Słownik podaje też formy odmiany wyrazów i zalecane miejsca dzielenia słów na granicy wierszy. Uzupełnieniem słownika są zasady pisowni i interpunkcji oraz aneks z najnowszymi zmianami w ortografii. Na stronie [www.so.pwn.pl](http://www.so.pwn.pl) znajduje się strona internetowa wersja słownika ortograficznego.

**Słownik języka polskiego** Jego podstawowym zadaniem jest dostarczenie wiedzy o znaczeniu ujętych w nim słów poprzez ich opisowe wyjaśnienie.

**Słownik poprawnej polszczyzny** – słownik, który pomaga rozstrzygnąć różne wątpliwości językowe. Zawiera informacje o poprawnym użyciu danego słowa, jego odmianie, związkach z innymi wyrazami. Podaje też najczęściej spotykane błędy.

**Słownik wyrazów obcych** – zawiera informację, z którego języka dany wyraz pochodzi i co on znaczy. Zawiera jednak słowa powszechnie używane (np. despota, recital, skansen). Nie można mylić tego słownika ze słownikiem języka angielskiego, niemieckiego itp.

**Słownik synonimów** – zawiera uporządkowany spis wyrazów bliskoznacznych.

**Słownik frazeologiczny** – zawiera uporządkowane hasła związków frazeologicznych (połączenia wyrazów, których znaczeń nie można brać dosłownie - brać nogi za pas).

## **Słowniczek pojęć**

- **Adaptacja** to przystosowanie utworu literackiego do przedstawienia go na scenie teatralnej lub filmie
- **Akcja** – to przedstawiony w utworze literackim lub filmowym ciąg zdarzeń stanowiących spójną całość. Akcję tworzą działania bohaterów, które zmierzają do określonego celu. Akcja składa się z: zawiązania (rozpoczęcia), rozwinięcia, rozwiązania (zakończenia).
- **Akapit** – to część utworu zbudowana z kilku lub kilkunastu zdań wyrażających jedną myśl, spójny opis. Akapit wyodrębnia się poprzez wcięcia w tekście.
- **Antonimy** (wyrazy przeciwstawne) - to pary słów o przeciwnym znaczeniu, na przykład: cicho – głośno, gruby – chudy.
- **Argument** – aby przekonać kogoś do naszych racji używamy argumentów (dobrze jest poprzeć argumenty faktami).
- **Barwy ciepłe** - to kolory, które kojarzą się z ciepłem, np. słońcem, z ogniskiem. (żółty, pomarańczowy, czerwony).
- **Barwy zimne** - przywołują skojarzenia związane z zimnem, wodą czy lodem (zielony, fiolet, niebieski).
- **Chronologia** – wydarzenia przedstawiane są najczęściej w kolejności od najdawniejszego do najbliższego czasem współczesnym. Taki sposób uporządkowania zdarzeń nazywamy chronologiczny.
- **Dedykacja** - to zapis poprzedzający tekst utworu. Informuje o tym, komu autor poświęca swoje dzieło.
- **Eufemizmy** – to wyraz lub zwroty zastępcze, które są używane po to, aby złagodzić komunikat, uczynić wypowiedź delikatniejszą, łatwiejsza do przyjęcia przez odbiorcę



- **Wyraz pokrewny** – są to wyrazy, które należą do tej samej rodziny, czyli pochodzą od tego samego słowa, ale mogą mieć zupełnie różne znaczenie (piłka – piłkarz, kosz – koszykarz, dom – domownik).
- **Wyrazy wieloznaczne** (homonimy) - słowa, które mają wiele znaczeń (mysz – zwierzę, urządzenie elektroniczne połączone z komputerem, klasa – pomieszczenie, zespół uczniów)

## RODZAJE LITERACKIE

### Liryka

### Epika

### Dramat

## GATUNKI LITERACKIE

**hymn**

**powieść**

**dramat właściwy**

**fraszka**

**opowiadanie**

**komedia**

**bajka**

**pamiętnik**

**tragedia**

**ballada**

**mit**

**opera**

**legenda**

**baśń**

Lirka - utwory pisane wierszem.

Epika – utwory pisane prozą.

Dramat - utwory przeznaczone do przedstawiania na scenie teatralnej.

## Gatunki literackie

**Anegdota** – nazywa się krótkie opowiadanie o zabawnym lub niezwykłym zdarzeniu, zakończone zaskakującą, dowcipną puentą.

**Bajka** – zwięzła wierszowana lub pisana prozą powiastka, w której bohaterami są na ogół zwierzęta, niekiedy ludzie lub przedmioty. Bohaterowie bajki uosabiają wady i zalety ludzi. Celem bajki jest pouczenie czytelnika o właściwym postępowaniu. Większość bajek kończy się morałem, zawierającym wskazówkę dobrego postępowania lub przestrożę przed zachowaniem, które autor uważa za naganne.

**Ballada** – wierszowana powieść o niezwykłych wydarzeniach i bohaterach oparta na motywach z baśni, legend, i wierzeń ludowych. W balladzie przeważa nastrój niesamowitości i grozy. Osobą opowiadającą jest narrator. W tok narracji wplecione są dialogi.

**Baśń** – opowieść o nieprawdopodobnych postaciach i zdarzeniach, które rozgrywają się w nieokreślonym miejscu i czasie. W baśni występują nieprawdopodobne postacie (czarownice, smoki), magiczne przedmioty (buty siedmiomilowe) i zdarzenia (czary, sen stuletni). Utrzymana w atmosferze niesamowitości, magiczności. Główni bohaterowie są zestawieni w pary o przeciwnych charakterach (mądry – głupi, dobry – zły). Przyroda często przybiera cechy ludzkie. Baśń ma dobre zakończenie – dobro zwycięża, a zło zostaje ukarane. Ma dłuższą formę niż bajka, a stopień fantastyczności jest zwielokrotniony nagromadzeniem nieprawdopodobnymi motywami i elementami. Czasem różnice między bajką a baśnią są nieostre.

**Dramat** – to utwór literacki przeznaczony do wystawienia na scenie. Cechuje go bezpośrednie przedstawienie działań i wypowiedzi postaci, bez udziału narratora. Jest podzielony na akty i sceny. Tekst główny dramatu stanowią dialogi i monologi przeznaczone do wygłaszania ze sceny, a tekst poboczny wskazówki i wyjaśnienia autora, pomocne przy przygotowaniu inscenizacji.

**Hymn** - utwór muzyczny na cześć ojczyzny, bóstwa, szczególnej osoby lub wydarzenia. Cechuje go podniosły, uroczysty nastrój.

**Dziennik** – tworzą go zapiski sporządzane na bieżąco, oznaczone datą. Najczęściej dziennik dotyczy codziennych zdarzeń.

**Fraszka** – krótki rymowany utwór, oparty na zabawnym pomysle, zakończony sentencją lub zaskakującą puentą. Niekiedy zawiera pouczenie lub morał. Często ma żartobliwy charakter. Podmiot mówiący we fraszce jest z reguły życzliwym obserwatorem świata, niekiedy uczestniczy w sytuacji lirycznej. Nazwa pochodzi od włoskiego słowa *frasca* – gałązka – w przenośni drobiazg, błahostka.

**Komedia** – jeden z gatunków dramatu. Odznacza się lekką, pogodną tematyką i żywą akcją z pomyślnym zakończeniem. Operuje dowcipem językowym, sytuacyjnym i charakterologicznym. Zastosowanie środków mają na celu wywołanie reakcji widzów w postaci śmiechu.

**Komiks** – historia obrazkowa ograniczona zwykle do wypowiedzi bohaterów, które są umieszczone zwykle w dymkach.

**Legenda** – utrwalona w tradycji, fantastyczna opowieść o postaciach, wydarzeniach i miejscach historycznych lub o życiu świętych. Obok prawdy historycznej zawiera elementy niezwykle i cudowne

**Mit** – to pradawna opowieść nieznanego pochodzenia oparta na starożytnych wierzeniach. Mit próbuje wyjaśnić pochodzenie, naturę i przeznaczenie świata, bogów i człowieka. Mity przekazywano początkowo w formie ustnej, z czasem zostały zapisane w wielu wersjach.

**Nowela** – to krótki, zwięzły, jednowątkowy utwór pisany prozą, z wyraźnie zaznaczonym punktem kulminacyjnym i zakończonym puentą, w noweli istotną rolę odgrywa na przykład wybrana postać lub dany przedmiot.

**Powieść fantasy** (czytaj: fantazy) przedstawia wydarzenia rozgrywające się w świecie fantastycznym. W którym rządzi magia, występują baśniowe postacie (elfy, karły, driady), Bohaterowie fantasy walczą ze złem, stając na straży dobra.

**Opowiadanie** – krótki utwór pisany prozą, przeważnie skupiony na jednym lub kilku wydarzeniach. Zawiera opisy i komentarze narratora, a jego osoba i okoliczności, jakich się znajduje, są celowo podkreślone.

**Pamiętnik** – osobista relacja autora o wydarzeniach z przeszłości, w których uczestniczył. Narracja w pamiętniku prowadzona jest w 1. osobie liczby pojedynczej.

**Pieśń** – utwór liryczny o regularnej budowie i zróżnicowanej tematyce. Wyróżnia się powtórzeniami układów wersyfikacyjnych, refrenem i rymami, które nadają jej melodyjność. Początkowo była przeznaczona do śpiewania, później ukształtowała się jej odmiana czysta literacka

**Powieść** – dłuższy utwór o różnorodnej tematyce i swobodnej kompozycji, pisany prozą, przedstawiający wielowątkową fabułę, obejmująca dzieje wielu bohaterów.

**Pytanie retoryczne** – to pytanie pozorne, na które nie oczekuje się odpowiedzi lub na które odpowiedź jest oczywista. Zadaje się je między innymi po to, aby skłonić odbiorcę do refleksji, przemyśleń na temat pewnych spraw (czy warto być dobrym?)

**Tragedia** – gatunek dramatyczny, w którym rozwój akcji prowadzi do klęski bohatera.

**Tekst literacki** – wiersz, opowiadanie lub powieść, których funkcją (zadaniem) jest przede wszystkim pobudzenie do refleksji i dostarczenia różnorodnych wrażeń (uśmiechu, radości, wzruszenia itp.).

**Sonet** – utwór poetycki o regularnej budowie i kunsztownym układzie rymów. Składa się z czterech strof; dwie pierwsze są cztowersowe i zwykle pełnią funkcję opisową, a dwie ostatnie są trzywersowe i mają charakter refleksyjny.

**Tekst informacyjny** – przekazuje wiedzę na określony temat. Jest zwięzły, rzeczowy i podaje fakty, informacje zgodne z prawdą. Zwykle nie zawiera komentarzy ani opinii autora. Nie oddziałuje na wyobraźnię i uczucia, jak się dzieje w tekstach literackich.

**Tekst reklamowy** – ma na celu nakłonienie kogoś do kupna danego produktu, skorzystania z usług. Zwykle przyciąga uwagę odbiorcy zaskakującym słownictwem, a nawet celowymi błędami stylistycznymi, językowymi, czy ortograficznymi.

**Tekst publicystyczny** – pojawia się w prasie, radiu, telewizji i internecie. Dotyczy aktualnych wydarzeń. Może poruszać różnorodne tematy – społeczne, polityczne, gospodarcze, sportowe, kulturalne, naukowe. Przekazuje informacje i kształtuje opinie odbiorców – zawiera komentarz, dzięki któremu możemy się dowiedzieć, jaki jest stosunek autora do omawianego tematu. Do wypowiedzi publicystycznych zalicza się między innymi artykuł i wywiad.

## **EPIKA (proza)**

**Utworky epickie, prozatorskie** – inaczej niż w wierszach, słowa nie są ułożone rytmicznie, nie tworzą rymów, a sam utwór nie jest podzielony na wersy czy zwrotki.

**Akcja** (fabuła) – układ zdarzeń, sytuacji działań bohaterów, które rozwijają się w czasie i zmierzają do określonego celu.

**Bohater** – postać, która występuje w utworze literackim i bierze udział w opisywanych wydarzeniach.

- Główni (pierwszoplanowi) to postaci, których działania i przeżycia są w utworze najważniejsze – mają decydujący wpływ na rozwój akcji.
- Drugoplanowi to postaci, które są związane z bohaterami pierwszoplanowymi, ale ich wpływ na przebieg wydarzeń jest mniej znaczący.

**Dialog** – rozmowa dwóch osób.

**Fikcja literacka** – to właściwość świata przedstawionego w utworze. Polega ona na tym, że świat ukazany w dziele zawsze jest całkowicie wymyślony, niezależnie od tego, czy jest on realistyczny, fantastyczny.

**Monolog** - wypowiedź jednej postaci kierowana do siebie samej albo bezpośrednio do czytelnika lub widza.

**Narrator** – wymyślona przez autora fikcyjna osoba, która opowiada o postaciach i wydarzeniach. Występuje w opowiadaniach i baśniach. Narrator może:

- pozostawać na zewnątrz świata, o którym opowiada, Przygląda się bohaterom, jakby stojąc z boku. Nie wiadomo, kim jest, jak wygląda – nie ujawnia się.
- być uczestnikiem wydarzeń. Narrator opowiada o wydarzeniach, w których uczestniczy. Jest jednocześnie bohaterem. Tekst zawiera informacje na jego temat.
- Narrator może opowiadać:
  - w 3. osobie (narracja trzecioosobowa) – „Wrócił z wakacji szczęśliwy i ....
  - w 1. osobie (narracja pamiętnikarska) – „Wróciłem z wakacji szczęśliwy i ....

**Świat przedstawiony** – fikcyjna rzeczywistość (realistyczna lub fantastyczna) stworzona w określonym dziele literackim. składają się na nią; czas, przestrzeń, wydarzenia, bohaterowie – ich myśli, uczucia i wypowiedzi,

**Wątek** - ciąg zdarzeń skupionych wokół jednej postaci lub grupy osób, dotyczących ich wzajemnych relacji. Jest to część składowa fabuły utworu literackiego, filmowego itp. (przy czym sama fabuła może być jedno- lub wielowątkowa). W utworze może występować wątek główny (wątek kryminalny) i poboczne (wątek miłosny), ale może też być układ kilku równoległych wątków głównych. Pojedynczy wątek może dotyczyć np. miłości, zdrady, rywalizacji itp.

**Wydarzenia i postacie**

- **realistyczne** – inaczej prawdopodobne, czyli takie, które mogłyby istnieć lub zdarzyć się w rzeczywistości (Kopciuszek, macocha, Piękna).
- **fantastyczne** – inaczej nieprawdopodobne, czyli takie, które nie istnieją lub byłyby niemożliwe w rzeczywistości (mówiąca rybka, wróżka, szczur zamieniony w woźnicę).

## **LIRYKA (wiersz)**

**Wiersz**

**Adresat wiersza** - - to osoba, do której skierowany jest utwór. Może nim być przedmiot lub pojęcie. Osoba mówiąca (podmiot mówiący) przekazuje adresatowi swoje przeżycia, doznania, przemyślenia.

**Nastrój utworu** – uczucia i wrażenia, jakie utwór wywołuje w czytelniku. Nastrój wynika między innymi ze sposobu przekazywania myśli przez podmiot liryczny.

**Podmiot mówiący** – (inaczej: podmiot mówiący, podmiot liryczny) to osoba, która mówi w **wierszu** o swoich uczuciach, wewnętrznych przeżyciach i przemyśleniach. Podmiot mówiący nie jest tym samym co autor wiersza, choć niekiedy wyraża jego uczucia .

**Refren** – to powtórzenie strofy, wersu lub jego części w określonym miejscu. Występuje w utworach o wyrażanym rytmie w piosenkach lub wierszach mających charakter pieśni.

**Wers** – jedna linijka wiersza.

**Zwrotka (strofa)** – układ wersów, zwrotka powtarza się w wierszu co najmniej dwa razy.

## Wiersz

- stroficzny – zbudowany z wyraźnie zaznaczonych strof, np. niektóre, fraszki
- stychiczny (ciągły) – zbudowany z ciągu wersów, bez podziału na strofy,
- biały – bez rymów
- sylabiczny
  - jednakowa liczba sylab w każdym wersie
  - stały akcent (na drugiej sylabie od końca) przed średniówką i w wyrazach kończących wers
  - średniówka w wersach dłuższych niż ośmioletkowe
  - regularne rymy żeńskie
- sylabotoniczny
  - bardziej rytmizowany niż wiersz sylabiczny
  - jednakowa liczba sylab w wersie
  - jednakowa liczba sylab akcentowanych w wersie i ich stałe miejsca
- wolny – wiersz o swobodnym rytmie oraz różnej długości i dowolnym układzie wersów.

## Środki artystycznego wyrazu:

- **rytm** – regularne powtarzanie się w wierszu różnych elementów w wierszu:
  - jednakowej liczby wersów w strofach,
  - jednakowej liczby sylab w wersie,
  - powtarzających się układów rymów,
- **rym** – jednakowe lub podobne brzmienie zakończeń wyrazów najczęściej na końcu wersów,  
*Pogodnie, cicho i uroczyście*  
*Spływają zwolna na ziemię liście*

**Rymy niedokładne polegają na powtórzeniu podobnie brzmiących głosek w zakończeniach wyrazów (plama - trawa)**

**Rymy dokładne** występują, gdy w zakończeniach wyrazów znajdują się te same głoski. (młodzi – głodzi)

ze względu na układ rymujących się wyrazów wyróżniamy następujące rodzaje rymów:

<i>Parzyste</i>	<i>Przeplatane</i>	<i>okalające</i>
<i>a</i>	<i>A</i>	<i>a</i>
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>b</i>
<i>b</i>	<i>a</i>	<i>b</i>
<i>b</i>	<i>b</i>	<i>a</i>

ze względu na rodzaj akcentu w rymujących się wyrazach rymy dzielimy na:

- rymy żeńskie (najczęstsze): posługujące się akcentem paroksytonicznym (czyli na przedostatnią sylabę), np. moda - uroda, występują w wierszu sylabicznym,

- rymy męskie: posługujące się akcentem oksytonicznym (na ostatnią sylabę), np. sąd - błąd, dłoń - skroń, występują w wierszu sylabotonicznym, *najczęściej tworzą je wyrazy jednosylabowe*
  - ✓ rymy gramatyczne - utworzone z wyrazów, których współbrzmienie wynika z identyczności końcówek gramatycznych (np. dwa czasowniki: myślimy - robimy, chodzi - rodzi, lub dwa rzeczowniki: półmiskami - gromadami, gromady - osady),
  - ✓ rymy niegramatyczne - utworzone z wyrazów należących do różnych kategorii gramatycznych lub różniących się formą gramatyczną (np. liczbą, osobą, przypadkiem, czasem itp.), np. kwili - chwili, ginę - przyczynę,
- **anafora** - celowe powtórzenie tego samego słowa na początku zdania, wersu lub strofy.
  - **apostrofa** –bezpośredni, utrzymany w podniosłym tonie zwrot do bóstwa, osoby lub zjawiska, często stosowany w poezji i retoryce (patrz inwokacja).
  - **archaizm** – element języka (wyraz, bądź związek frazeologiczny, konstrukcja zdaniowa), który wyszedł już z użycia i może być niezrozumiały dla współczesnego odbiorcy ((zwać się – nazywać się)
  - **epitet** – wyraz (najczęściej przymiotnik) określający cechy osób, przedmiotów i zjawisk (*małym stolikiem, niebieskie liście*),
  - **porównanie** - zestawienie dwóch zjawisk, przedmiotów, z których jedno określa drugie, i ma na celu wskazanie wzajemnego podobieństwa. Łącznikiem, który najczęściej zespala dwa człony porównania jest spójnik *jak, niby, jakby, niż*,  
*Idzie zmierzch, jak tłumy cieni ...*
  - **metafora** (przenośna) – znaczenie jednego słowa zostaje „przeniesione na drugie słowo. Wyrażenie lub zwrot, w którym połączone wyrazy występują w nowym znaczeniu. Dosłowne odczytanie mówi o sytuacji, która nie może się wydarzyć (np. „Uroda życia” – uroda jest określeniem wyglądu zewnętrznego, a tutaj słowo zostało użyte, jako dookreślenie uroku życia lub „Ulepię pierogowe nutki”)
  - **neologizm** – nowy wyraz, który dotychczas nie istniał w języku. Powstał, aby nazwać nowy przedmiot, zjawisko lub inny element rzeczywistości. („*Pitpilitać i pimpilić*”)
  - **ożywienie (animizacja)** – środek stylistyczny, polegający nadaniu cech istot żyjących (zwierząt) przedmiotom, zjawiskom i pojęciom (miasto śpi, ryk fal). Odmianą ożywienia jest uosobienie,
  - **paradoks** – zaskakujące sformułowanie, zwykle sprzeczne z powszechnym mniemaniem; często przynosi ono nieoczekiwana puentę (Pierwszym warunkiem nieśmiertelności jest śmierć)
  - **powtórzenie** – wielokrotne użycie tych samych wyrazów lub większej części tekstu po to, by zwrócić na nie uwagę
  - **Pytanie retoryczne** – to pytanie pozorne, na które nie oczekuje się odpowiedzi lub na które odpowiedź jest oczywista. Zadaje się je między innymi po to, aby skłonić odbiorcę do refleksji, przemyśleń na temat pewnych spraw (czy warto być dobrym?)
  - **symbol** – jakieś pojęcie, przedmiot ma wskazuje na nowe znaczenie (w gąszczu traw mrówka odnajduje drogę do domu) – jest prawdą, że mrówka odnajdzie drogę do mrowiska, ale jej



wytrwałość w tym dążeniu, może symbolizować również wysiłek człowieka do szukania schronienia w rodzinnym domu. Może też symbolizować kruchość i „małość” życia ludzkiego wobec kosmosu. Symbol jest tajemniczy i może być rozumiany na wiele sposobów

- **uosobienie (personifikacja)** – nadanie ludzkich cech zwierzętom, przedmiotom, zjawiskom lub pojęciom (okrutna zima, trawka dźwiga ciężkie kosze, polem idzie jesień).  
zgrubienie – np. dzieciak, kocur – wyraża negatywne nastawienie do wskazanej osoby, przedmiotu
- **wyraz dźwiękonaśladowczy (onomatopeja)** - to wyraz, który naśladuje brzmienie nazywanego zjawiska. Polega na:
  - gromadzeniu wyrazów dźwiękonaśladowczych  
*Będa ćwierkać, świstać, kwilić,  
Pitpilitać i pimpilić,  
Ptaszki następujące ...*
  - zestawieniu słów, w których występują określone głoski, a same w sobie nie są dźwiękonaśladowcze  
*I koła turkocą, i puka, i stuka to:  
tak to to, tak to to to, tak to to tak, to to*
- **zdrobnienia, zgrubienia, słowa neutralne**  
słowa neutralne – np. dziecko, kot,  
zdrobnienie – np. dziecina, kotek – wyraża pozytywne nastawienie do wskazanej przez słowo osoby, przedmiotu

## **Teatr**

**Scenariusz teatralny** – tekst literacki rozpisany na sceny i dialogi, będący podstawą realizacji przedstawienia teatralnego. Tekst scenariusza dzieli się na

- tekst główny (wypowiedzi występujących postaci, przeznaczone do wygłoszenia ze sceny)
- tekst poboczny (didaskalia) – wskazówki i objaśnienia autora sztuki dla przygotowujących inscenizację. Komentarze i wskazówki autora dotyczące gry aktorów, kostiumów, rekwizytów, dekoracji.

**Scena** – część utworu dramatycznego wydzielona ze względu na jednolity czas, miejsce i udział bohaterów.

**Reżyser** - nadzoruje całość przygotowań do występu, udziela wskazówek aktorom, według jego pomysłu jest przygotowywana sztuka.

**Scenograf** – odpowiedzialny za dekoracje rekwizyty (przedmioty używane w czasie przedstawienia).

**Oświetleniowiec** – zajmuje się oświetleniem sceny. Dzięki efektom świetlnym może zwrócić uwagę widza na postać, wybrany rekwizyt.

**Reżyser dźwięku** – odpowiedzialny za dobór muzyki i jej jakość techniczną

**Sufler** – to osoba, która podczas prób i przedstawień podpowiada aktorom, gdy ci zapomną tekstu.

**Kierownik literacki** – proponuje utwory, które będą wystawiane przez teatr.

**Dramatopisarz** (dramaturg) – to autor utworów wystawianych na scenie.

**Charakteryzator** – korzysta z różnorodnych środków, takich jak makijaż, peruki, aby jak najlepiej upodobnić wygląd aktora do wyglądu odgrywanej przez niego postaci.

**Kostiumolog** – odpowiada za przygotowanie kostiumów.

**Rekwizyty** – to wszystkie przedmioty, które pojawiają się w przedstawieniu (naczynia, meble).